

WŁADYSŁAW DUCZKO

<https://orcid.org/0000-0001-9037-8944>

Akademia im. Aleksandra Gieysztora, Pułtusk

SREBRO PIERWSZYCH PIASTÓW. UWAGI W ZWIĄZKU Z KSIĄŻKĄ DARIUSZA ADAMCZYKA*

Abstrakt: Srebro w formie monet, ozdób i innych przedmiotów było od VIII do XII w. głównym metalem szlacheckim w Europie, mającym różne funkcje, tak ekonomiczne, jak i symboliczne oraz religijne. Jedną z manifestacji tego znaczenia było deponowanie, w niektórych miejscach, w ziemi zbiorów przedmiotów ze srebra. Recenzowana książka poświęcona jest studiom nad rolą srebra w procesie powstawania państwa Piastów.

Słowa kluczowe: srebro, skarby, handel, wczesne średniowiecze, tworzenie państwa Piastów.

Abstract: Silver as coins, jewellery and other items was between the eighth and twelfth centuries one of the most important noble metals in Europe, with different functions, both economic and symbolic ones. One of its manifestations was, in some places, burying silver items underground. The reviewed book is devoted to research into the role played by silver in the process of formation of the Piast State.

Keywords: silver, hoards, trade, early Middle Ages, formation of the Piast State.

Studia nad wczesnośredniowiecznymi depozytami kruszcowymi, zwykle zwanymi skarbami, są prowadzone od dawna, głównie dzięki zainteresowaniu numizmatyków monetami, z których w całości lub w części składały się te depozyty. Wśród znalezisk archeologicznych skarby

* D. Adamczyk, *Silber und Macht. Fernhandeln, Tribute und die piastische Herrschaftsbildung in nordosteuropäischer Perspektive (800–1100)*, Wiesbaden 2014 (Quellen und Studien — Deutsches Historisches Institut Warschau, 28), ss. 385; wyd. polskie: *Srebro i władza. Trybuty i handel dalekosiężny a kształtowanie się państwa piastowskiego i państw sąsiednich w latach 800–1100*, Warszawa 2018, ss. 426. Artykuł napisano w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki UMO-2016/22/M/HS3/00210.

są wyjątkowym materiałem źródłowym, pozwalającym na poszerzenie wiedzy o ekonomii, handlu, technologiach, kopalniach rud, sztuce, polityce, a także o religijno-magicznym sposobie myślenia społeczeństw średniowiecznej Europy (oczywiście na tych terenach, gdzie deponowanie kruszców było praktykowane). Ta różnorodna wiedza jest szczególnie istotna dla badań nad dziejami tych wspólnot, które późno włączyły się w procesy cywilizacyjne, prowadzące do powstawania państw z chrześcijaństwem jako dominującą religią, mających zaawansowane struktury hierarchiczne, administrację, dostęp do technologii oraz do odziedziczonego po Imperium Rzymskim języka i pisma.

Takim późnym państwem było władztwo Piastów, którego włączenie do *Christianitas* rozpoczęło się w drugiej połowie X w. Okoliczności jego powstawania są bardzo słabo oświetlone źródłami pisаныmi: całkowicie brakuje przekazów z pierwszej połowy X w., z drugiej połowy stulecia i pierwszych dziesięcioleci następnego mamy nieco wzmianek, choć dalekich od jednoznaczności i wiarygodności. Braki te na swój sposób wypełnia archeologia, dysponująca stale powiększającym się zasobem materiałów wykopaliskowych i coraz lepszymi metodami ich analizy. Wśród tych źródeł kopalnych skarby zajmują miejsce wyjątkowe. Są one bowiem, obok ceramiki, jedynym masowym materiałem źródłowym, jaki mamy do dyspozycji z terenu wczesnośredniowiecznej Polski. Z powodu specyfiki obrządku pogrzebowego archeolodzy nie mają możliwości badania grobów wcześniejszych niż szkieletowe, datowane na koniec X w. i początek rządów Bolesława Chrobrego¹. Znając wielką rolę, jaką w rekonstrukcjach kulturowo-historycznych odgrywają pochówki i ich wyposażenie, rozumiemy, co dla nas oznacza ich brak na terytorium władztwa pierwszych Piastów i jakie znaczenie ma jednocześnie obecność dużej liczby skarbów.

Monety pochodzące ze skarbów stały się obiektem studiów numizmatyków, których świetne osiągnięcia badawcze wprowadziły depozyty kruszczowe do obiegu naukowego². Ze zrozumiałych względów swą uwagę

¹ Niektórzy badacze, posługując się kalibrowanymi datowaniami ¹⁴C, uważają, że pojawiły się one już w czasach Mieszka I. Zob. A. Buko, M. Kara, *Chronologia cmentarza*, w: *Bodzia. Elitarny cmentarz z początków państwa polskiego*, red. A. Buko, Warszawa 2017 (wyd. 2 uzup.), s. 451. Tak przeprowadzone badania jednak nie dają wyników pozwalających ustalić datowanie grobu choćby w granicach dekady, nie mówiąc już o kilku latach. Zob. np. A. Krzyszowski, D. Błaszczuk, *Datowanie radiowęglowe grobów komorowych z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Sowinkach (stan. 23A) w Wielkopolsce*, „Folia Praehistorica Posnaniensia” 31, 2016, s. 228.

² R. Kiersnowski, *Pieniądz kruszczowy w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Warszawa 1960; S. Suchodolski, *Numizmatyka średniowieczna. Moneta źródłem archeologicznym, historycznym i ikonograficznym*, Warszawa 2012.

skupili oni na jednym elemencie skarbów, traktując po macoszemu pozostałe, niemonetarne przedmioty — przede wszystkim ozdoby i tzw. placki (płaskie, mniej lub bardziej okrągłe „ciastka”, powstałe ze srebra wylanego na twarde podłoże). Studia nad tymi źródłami prowadzone były na zbyt małą skalę, aby ich wartości poznawcze mogły być należycie docenione. Przykładem są tu ozdoby, najliczniejszy niemonetarny komponent skarbów. Porządkowano je typologicznie³, ale w niewystarczająco przejrzysty sposób, natomiast badania nad ich pochodzeniem, technologią, składem pierwiastkowym stopów, z których je wykonano, znajdując się, pomimo kilku studiów⁴, dopiero na wstępnym etapie.

W większości opracowań daje się zauważyć jednostronność wykorzystywania zawartości polskich skarbów. Klasyczną pracą jest tu monografia niemieckiej uczoney Charlotte Warnke *Die Anfänge des Fernhandels in Polen*⁵, będąca pierwszą próbą zrekonstruowania kontaktów handlowych wczesnego państwa piastowskiego ze światem zewnętrznym na podstawie analizy wszystkich dostępnych skarbów odkrytych w Polsce. Autorka spożytkowała polską literaturę numizmatyczną, historyczną i archeologiczną, starszą i powstałą w związku z programami milenijnymi, natomiast nieprzeprowadzenie przez nią analiz innych niż monetarne elementów składowych skarbów spowodowało obniżenie wartości jej pracy.

Przez ponad pół wieku od pojawienia się monografii Warnke liczba skarbów odkrytych w Polsce oraz w Europie Wschodniej i Północnej znacząco się zwiększyła, a jednocześnie uległ zmianie sposób patrzenia na powstawanie piastowskiego władztwa. Osiągnięto to nie tylko dzięki wysiłkom historyków, ale także, czy nawet przede wszystkim, za sprawą intensywnej pracy — tak w terenie, jak i przy biurku — archeologów. Bez wkładu tych ostatnich nie powstałaby kontynuacja pracy niemieckiej uczoney, napisana przez polsko-niemieckiego historyka mediewistę Dariusza Adamczyka. W 2014 r. wydał on recenzowaną tu książkę w języku niemieckim (stała się podstawą do habilitacji), zaś cztery lata później ukazało się jej tłumaczenie na język polski.

³ M. Dekówna, E. Stattlerówna, *Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Sejkowic, pow. Gostynin*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961; J. Kostrzewski, *O pochodzeniu ozdób srebrnych z polskich skarbów wczesnośredniowiecznych*, „Slavia Antiqua” 9, 1962, s. 139–208; H. Kóčka-Krenz, *Biżuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Poznań 1993.

⁴ H. Zöll-Adamikowa, M. Dekówna, M.E. Nosek, *The Early Medieval Hoard from Zawada Lanckorońska (Upper Vistula River)*, Warszawa 1999; L. Koziorowska, *Materiały złotnicze w świetle wyników analiz składu chemicznego srebrnych przedmiotów antycznych i wczesnośredniowiecznych*, „Archeologia Polski” 47, 2002, 1–2, s. 101–204.

⁵ Ch. Warnke, *Die Anfänge des Fernhandels in Polen*, Würzburg 1964.

Autor przedstawił inny — co wyraźnie zaznaczył — cel swojej pracy (s. 21–22⁶) niż jego poprzedniczka. Chciał bowiem wypełnić lukę w stanie badań, jaką był „brak studium, które w szerszym kontekście geograficznym i chronologicznym konsekwentnie i kompleksowo badałoby znaleziska srebra w odniesieniu do kształtującej się dopiero władzy Piastów, śledziłoby dynamikę ekspansji nowej dynastii i rozrost «państwa gnieźnieńskiego» i starało się wyjaśnić jego dążenie do włączenia się w obieg strumieni srebra”. Monografia miała też dać odpowiedź na trzy pytania: „Po pierwsze, w jaki sposób ekspansję piastowską stymulowały próby wymuszania na sąsiednich ludach danin i trybutów, za które można było kupować towary, wymienialne następnie w handlu na srebro? Po drugie, w jakiej mierze dynastia ściągali trybuty właśnie w postaci kruszców? I po trzecie, również bardzo ważne — jak reagowali Piastowie na przesuwanie strumieni srebra i na ich zanik?”

Realizację swoich ambitnych zamierzeń Adamczyk przedstawił w dziewięciu rozdziałach i czterech aneksach monografii. Zamiast prezentować szczegółowo treść poszczególnych części książki, w tym przypadku wystarczy przekazać ich tytuły: 1. „Zarys problemu”; 2. „Stan badań, źródła i metoda”; 3. „Arabski system handlu dalekosiężnego i jego peryferie”; 4. „Geografia arabskich strumieni srebra i ich funkcje: Faza I (od 786/787 do 839/840) — Pax Chasarica, «Rhos» i wieloetniczne społeczności na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego”; 5. „Geografia arabskich strumieni srebra i ich funkcje: Faza II (od 840/841 do 896/897) — wodzowie, «królowie morscy» i ekspansja wikingów albo przesunięcie na Północ”; 6. „Geografia arabskich strumieni srebra i ich funkcje: Faza III (od 900 do 989/990) — rynki, magia i nowe ośrodki władzy”; 7. „Geografia arabskich i zachodnich strumieni srebra i ich funkcje: Faza IV (od 990 do 1020) — kryzys czy stabilizacja? Załamanie arabskiego eksportu dirhemów i reorientacja na zachodnią Europę”; 8. „Geografia zachodnich strumieni srebra i ich funkcje: Faza V (od ok. 1020 do ok. 1060) — państwo Piastów w późnej epoce i ekumenie wikingów”; 9. „Ostatnie strumienie srebra, mennictwo rodzime i przebudowa państwa piastowskiego ok. 1060 — ok. 1100”. W czterech aneksach natomiast znajdują się listy skarbów znalezionych w krajach Europy Wschodniej i Środkowej oraz Skandynawii.

Aby móc zrealizować swój cel, Adamczyk wziął pod uwagę rezultaty badań wielu uczonych, zwłaszcza numizmatyków, m.in. Amerykanina Thomasa N. Noonana i Rosjanina działającego w USA, Romana K. Kovaleva,

⁶ Wszystkie podawane dalej strony dotyczą wydania polskiego recenzowanej książki.

ale także Polaków, takich jak Ryszard Kiersnowski, Stanisław Suchodolski i Mateusz Bogucki, oraz archeologów — Władysława Łosińskiego, Zofii Kurnatowskiej, Michała Kary, jak również piszącego te słowa. Ich prace stanowią podstawę źródłową studiów Autora. Co do samych skarbów, to zdecydował się on, by pracować ze znaleziskami składającymi się z dziesięciu „monet lub fragmentów monet, które zostały odkryte w Polsce do ok. 2012 r. i których wiek można było wiarygodnie określić”, zaznaczając, że „taki ilościowy wybór znalezisk zawsze jest wprawdzie przypadkowy, ale przy tworzeniu w miarę ścisłej klasyfikacji czasowej metodologicznie sensowny i przekonujący” (s. 24). Wybór depozytów z dziesięcioma monetami został przedstawiony jako przypadkowy, ale mimo to wartościowy metodologicznie, pod warunkiem ustalenia chronologii. Poprawność tego wyboru nie została jednak uzasadniona, więc nie wiemy, dlaczego Autor zdecydował się właśnie na tę, a nie inną liczbę monet. Jest to tym bardziej istotne, że niektórzy z jego poprzedników, np. Kovalev, zwykle decydowali się na wybór pięciu przedmiotów, co sam Autor pokazuje w kilku miejscach (np. s. 199, tabl. 49). Pominięcie w rozważaniach wielu depozytów z mniejszą liczbą monet może mieć negatywny wpływ na wyniki, gdy porównujemy znaleziska z różnych terenów, a tę właśnie metodę badawczą Autor ilustruje licznymi tabelami. Kwestia chronologii deponowania skarbów zostanie natomiast omówiona dalej.

Obecność map umieszczonych w tekście monografii jest istotna dla zrozumienia zjawiska chowania kruszcu. Pozwalają one na wizualizację rozrzutu skarbów w różnych okresach, dzięki czemu można śledzić ich rozprzestrzenienie i liczbę na terenach interesujących Autora, i tym samym widzieć, gdzie zjawisko chowania kruszcu występowało, a gdzie było nieobecne albo ograniczone. Świadomość tego, że skarby nie występują wszędzie, jest tu istotna. Pojawianie się depozytów kruszców — w obrębie kraju, w regionie, na kontynencie — jest manifestacją działalności ludzi aktywnych w wymianie handlowej, tworzących siatki kontaktów w różnych częściach Europy. Podchodząc do tej sprawy tylko w ten sposób, należałoby twierdzić, że tam, gdzie skarby nie występują, miejscowa ludność nie była włączona do tychże sieci, a to jest nie do przyjęcia wobec świadectw źródeł pisanych mówiących o istnieniu kontaktów. Wystarczy wspomnieć choćby brak skarbów w dziesięciowiecznych Czechach, na czele z Pragą, będącą strategicznym punktem na handlowych szlakach prowadzących z muzułmańskiej Hiszpanii do Europy Wschodniej.

W tym miejscu trzeba podjąć temat będący obiektem niekończących się dyskusji, mianowicie powodu deponowania kruszców. Badacze zajmujący się zjawiskiem skarbów są najczęściej zwolennikami jednego

tłumaczenia: skarby to czasowe depozyty, zakopane w chwili niebezpieczeństwa, zwykle w trakcie wojny, niepodjęte, gdyż ich właściciele stracili życie. Według innego tłumaczenia, zresztą też mającego związek z zagrożeniem, kruszec chowano w ziemi już w czasie pokoju, zabezpieczając go przed kradzieżą; i znowu: niepodjęcie skarbu oznacza śmierć właściciela. To, że drogocенności chowano i w czasie wojen, i w obawie przed złodziejami, jest niewątpliwe, rzecz tylko w tym, iż znaczna część znanych nam depozytów nie należy do wspomnianej kategorii. Studia nad deponowaniem przedmiotów z kruszców wykazały, że miało ono w większości przypadków charakter religijno-magiczny⁷. Wielka liczba skarbów pochodzących z epoki wikingów (początek VIII do początku XII w.) w Skandynawii, zwłaszcza w Szwecji, a szczególnie na wyspie Gotlandii, ale także w Europie Wschodniej, gdzie Szwedzi stanowili nie małą i bardzo aktywną populację, wskazuje na to, że zwyczaj deponowania był praktykowany wszędzie tam, gdzie przebywali Szwedzi i inni Skandynawowie, i należy widzieć w nim postępowanie silnie osadzone w bardzo długiej tradycji.

Ta niewyczerpująca tematu prezentacja powodów chowania skarbów i ich związku ze zwyczajami skandynawskimi była konieczna, gdyż w monografii Adamczyka nie znajdujemy szczegółowego omówienia dyskusji nad problematyką przyczyn i okoliczności deponowania kruszcu. Autor mógłby odnieść się do dysputy prowadzonej w nauce polskiej od czasu pierwszej szczegółowej prezentacji dokonanej w pracy podsumowującej wcześniejsze artykuły przez warszawskiego archeologa Stanisława Tabaczyńskiego⁸, jednego z autorów katalogów skarbów polskich publikowanych w ramach programu milenijnego w latach pięćdziesiątych XX w. Bez zagłębienia się w problem przyczyn deponowania kruszcu, nie da się zrozumieć obecności skarbów na jednych obszarach i ich braku na innych, a nie wiedząc, kto i dlaczego deponował srebrne monety i inne przedmioty, nie można wyciągać wniosków o aktywności handlowej i innej na terenach, gdzie skarby są obecne. Zastanawiając się np. nad faktem, że nad dolnym i środkowym Dnieprem oraz nad Donem dokonano tylko nielicznych znalezisk skarbów z dekad między rokiem ok. 840 a ok. 890, Autor porównał tę sytuację z zaistniałą nad górną i środkową Oką, gdzie skonstatowano dużą liczbę depozytów (s. 106–107). Nie zauważył jednak, że na terenie obfitującym w skarby

⁷ W. Duczko, *Zebrać, zdeprecjonować, schować i zostawić. O skarbach srebrnych Skandynawii okresu wikingów*, „Wiadomości Numizmatyczne” 49, 2005, 2 (180), s. 205–218.

⁸ S. Tabaczyński, *Archeologia średniowieczna. Problemy, źródła, metody, cele badawcze*, Wrocław 1987.

obecni byli Rusowie, czyli Szwedzi, mający zwyczaj deponowania części swojego kruszcu w ziemi, a na terenach z nielicznymi skarbami Rusowie we wspomnianym okresie dopiero zaczęli się pojawiać.

Mała liczba skarbów na pewnych obszarach jest następująco tłumaczona przez Autora, gdy np. zastanawia on się nad sytuacją zaistniałą na lewym brzegu Dniepru: „Te kruszce, których nie zrabowali Chazarowie swoimi trybutami w srebrze, Słowianie wschodni wykorzystywali jako surowiec, z którego wyrabiali ozdoby” (s. 108). Mamy tu do czynienia z nieporozumieniem, gdyż — o czym Adamczyk wydaje się nie wiedzieć — przed XI w. nie ma ozdób, które moglibyśmy przypisać tym Słowianom. Autor nie zdaje sobie chyba sprawy, że z kultury materialnej Słowian epoki wikingów na wschodzie Europy archeolog odkrywa ich domy, ceramikę, ale żadnych ozdób z metali. Charakterystyczne ozdoby ze srebra z granulacją, pojawiające się w skarbach w X w., a zidentyfikowane przez badaczy rosyjskich jako słowiańskie, miały korzenie w sztuce Wielkiej Morawy, zaś po jej upadku znalazły się w kręgu sztuki skandynawskiej⁹. Trzeba też mieć na uwadze, że nic nie wskazuje na to, aby Słowianie w Europie Wschodniej praktykowali deponowanie kruszcu.

Jeżeli tak było na Wschodzie, to w takim razie jak wytłumaczyć zjawisko deponowania skarbów na obszarze pierwszego państwa Piastów, będącego, pomimo wciąż powracającej teorii normańskiej, państwem słowiańskim¹⁰? Zadanie sobie tego pytania jest niezbędne wobec faktu odkrycia na terenie obecnej Polski kilkuset depozytów, czyli liczby największej poza Skandynawią i Europą Wschodnią. Obecność tych skarbów jest dla wielu badaczy problemem, przede wszystkim dlatego, że nie daje się on rozwiązać w sposób prosty i jasny¹¹. Funkcja religijno-magiczna, jaką się przypisuje dużej części depozytów wczesnośredniowiecznych, jest, pomimo świadomości wielkiego znaczenia wiary w świat nadprzyrodzony, z trudnością akceptowana. Brak skarbów na znacznych

⁹ W. Duczko, *Post-wielkomorawski fenomen. Wczesnośredniowieczna sztuka złotnicza w Środkowej i Wschodniej Europie*, w: *Inspiracje i funkcje sztuki pradziejowej i wczesnośredniowiecznej*, red. B. Gediga, A. Grossman, W. Piotrowski, Biskupin-Wrocław 2018, s. 107–119.

¹⁰ Por. W. Duczko, *Skandynawowie w Europie Wschodniej i na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu. Recepcja i odrzucenie — kiedyś i dzisiaj*, w: *Recepcja i odrzucenie. Kontakty międzykulturowe w średniowieczu*, red. L.P. Słupecki, P. Sierżęga, A. Rozwałka, M. Dzik, Rzeszów 2017 (Materiały V Kongresu Mediewistów Polskich 1), s. 67–81.

¹¹ S. Tabaczyński, *Socjologia pradziejów. Zarys problematyki*, w: *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, red. S. Tabaczyński [et al.], Poznań 2012, s. 754; S. Suchodolski, *Warum hat man im frühen Mittelalter Schätze deponiert?*, w: *Economies, monetisation and society in the West Slavic Lands 800-1200 AD. Wolińskie Spotkania Mediewistyczne II*, red. M. Bogucki, M. Rębkowski, Szczecin 2013, s. 89–107.

obszarach Europy wczesnośredniowiecznej, także na Zachodzie, gdzie systemy monetarne były rozwinięte, pokazuje, że chowanie kruszcu w dużej mierze było związane z wyobrażeniami religijnymi. O religii Słowian, z wyjątkiem północnego Połabia, wiemy bardzo mało¹², ale nic nie wskazuje, aby mieli oni jakąś tradycję nakazującą im chowanie części posiadanej srebra. Taka tradycja była u Skandynawów i to ich ślady należy widzieć, kiedy w połowie X w. pojawiają się pierwsze skarby na terenach będących pod władzą Piastów¹³.

Wizja procesu powstawania władztwa piastowskiego, jaką widzimy w monografii Adamczyka, została przejęta z rozprawy habilitacyjnej poznańskiego archeologa Michała Kary¹⁴. Daty tworzenia grodów, odrzucenie funkcjonującego wśród historyków pojęcia procesu ewolucyjnego i zastąpienie go krótkim, siłowym okresem zmian, zostało przez Autora zaakceptowane bez dyskusji. Równie bezkrytycznie przejął połączenie pojawienia się skarbów srebrnych z początkiem budowania grodów piastowskich. Tę synchronizację można by uznać za ważną, gdyby nie kłopoty z chronologią *post quem* depozytów. Adamczyk podaje datowania czasu złożenia skarbów, nie biorąc w ogóle pod uwagę faktu, że większość skarbów nie trafiła do muzeów w stanie kompletnym. Numizmatycy wskazują na niekompletność depozytów, ale zwykle nie uznają tego, podobnie jak archeolodzy, za coś istotnego. Tymczasem datowanie tylko dostępnej najmłodszej monety nie może być miarodajnym datowaniem całego skarbu. Powtarzając za archeologami, Adamczyk datuje pojawienie się pierwszych skarbów w środkowej Polsce na lata trzydzieste X w., nie przejmując się ich niekompletnym stanem zachowania, i łączy je z początkami budowania grodów datowanych dendrochronologicznie na to dziesięciolecie. Daty pojawienia się skarbów w obrębie domeny piastowskiej nie można jeszcze uznać za ustaloną. Aktualny stan badań pozwala widzieć ją raczej bliżej połowy dziesiątego stulecia niż wcześniej.

Trzymanie się w badaniach tylko numizmatów wchodzących w skład skarbów nie wystarczy, by zdobyć pełną wiedzę o tym, co depozyty mówią nam o interesujących nas kwestiach. Autor wie, że skarby zawierają także niemonetarne srebro. Mówiąc o zwiększeniu się ilości takiego srebra

¹² Por. ostatnio D.A. Sikorski, *Religie dawnych Słowian. Przewodnik dla zdezorientowanych*, Poznań 2018.

¹³ Nie ma tu miejsca na dokładną dyskusję. Opis zjawiska skarbów z argumentacją zostanie opublikowany w książce o powstawaniu państwa Piastów przygotowywanej do druku w ramach wspomnianego powyżej grantu NCN (zob. przyp. *).

¹⁴ M. Kara, *Najstarsze państwo Piastów — rezultat przełomu czy kontynuacji? Studium archeologiczne*, Poznań 2009.

w skarbach w drugiej połowie X w. — biżuterii i wspomnianych „placzków” — uznaje, że jest to świadectwo inwestowania srebra monetarnego w miejscową produkcję ozdób (s. 207). Jeżeli chodzi o tego rodzaju sytuację w Skandynawii, konstatacja taka jest słuszna, ponieważ stwierdzono tam funkcjonowanie przez całą epokę wikingów licznych pracowni jubilerskich produkujących wielkie ilości standardowych ozdób¹⁵. Gdy natomiast chodzi o ziemie Piastów w X w., sprawa przedstawia się zupełnie inaczej. Dotychczasowe studia wykazały, że duża część, jeżeli nie większość ozdób z polskich depozytów datowanych na X stulecie jest obcego pochodzenia i dopiero w jego końcu naśladownictwo tych ozdób ruszyło również w państwie Chrobrego¹⁶.

Zatrzymując się jeszcze na niemonetarnym srebrze w skarbach, trzeba zauważyć, że Adamczyk, omawiając skarby deponowane w latach 990–1020, prezentuje i porównuje ze sobą liczbę monet znalezionych w skarbach w Wielkopolsce, na Pomorzu i Kujawach, na Mazowszu, Podlasiu oraz w Małopolsce, wskazując na nasilenie kontaktów z cesarstwem niemieckim i dalszą obecność dirhemów, ale nie zajmuje się innymi kategoriami srebra w tych skarbach (s. 254). A właśnie to srebro jest tutaj najbardziej interesujące. Moje badania w ramach grantu „Relacje pierwszego państwa Piastów ze światem skandynawskim widziane poprzez depozyty srebra”, który jest poświęcony studiom nad ozdobami ze skarbów występujących na wspomnianych terenach, pozwoliły na wyróżnienie elementów ruskich i skandynawskich, tym samym wyjaśniając charakter kontaktów ludzi deponujących kruszce.

Co można powiedzieć o realizacji przez Autora planów pokazania roli, jaką srebro odegrało w procesie powstawania państwa piastowskiego? Otrzymaliśmy szeroki obraz zjawiska deponowania kruszcu w epoce wikingów w Europie Wschodniej, Środkowej i Północnej, i samo to jest ważne i użyteczne dla badaczy wczesnego średniowiecza. Co do głównego celu — wskazania, jaką rolę odegrało srebro w tworzącym się państwie Piastów — to został on osiągnięty poprzez prezentację rezultatów badań numizmatyków i archeologów. Duże ilości skarbów znajdujących przy grodach są tłumaczone wedle popularnej obecnie hipotezy o pochodzeniu monet arabskich w nich znajdujących jako zapłaty za sprzedanych niewolników. Istnieją przesłanki na potwierdzenie tej hipotezy, ale czy duże ilości srebra z ziem piastowskich są jej silnym dowodem, w to należy wątpić. Skarby zostały już przez archeologów umieszczone w kontekście

¹⁵ W. Duczko, *Moce wikingów*, t. 1: *Światy i zaświaty wczesnośredniowiecznych Skandynawów*, Warszawa 2016.

¹⁶ Zob. W. Duczko, *Post-wielkomorawski fenomen*.

procesu tworzenia polskiego władztwa¹⁷ i Adamczyk właściwie nie dodał nic nowego. Brak dogłębnego zdefiniowania fenomenu deponowania kruszców oraz analizy niemonetarnych części skarbów powoduje, że ambicje Autora nie mogły być spełnione. Jeżeli chodzi o jednostronność analizy – trzymanie się wyłącznie monet – nie jest to słabość tylko jego badań. Jak już stwierdzono, większość archeologów w Polsce nie rozumie znaczenia srebra niemonetarnego wchodzącego w skład skarbów jako cennego materiału źródłowego. Odbija się to negatywnie na jakości wniosków wyciąganych w trakcie studiów nad skarbami. Autor nie widział także potrzeby osobistego zapoznania się ze skarbami, zdobywając wiedzę o nich wyłącznie poprzez lekturę prac, w których opublikowano dane na ich temat. Na podstawie własnego doświadczenia mogę stwierdzić, że bezpośrednie zaznajomienie się ze źródłem, zresztą nie tylko w przypadku tzw. skarbów, poszerza horyzont badawczy. Jest więc możliwe, że dzięki temu książka Dariusza Adamczyka – mająca przecież wiele walorów poznawczych – nabrałaby głębszego charakteru, a Czytelnik zapoznałby się z ciekawszymi i oryginalniejszymi wnioskami.

Streszczenie

Stając się głównym środkiem płatniczym, tak w wymianie handlowej, jak i w ideologiach elit we wczesnośredniowiecznej Europie, srebro w postaci monet, ozdób i przedmiotów w różnych formach, jest znajdowane wszędzie tam, gdzie uznawano jego wartość. Srebro występujące jako „skarby” – zbiory przedmiotów zakopanych w ziemi – jest bardzo bogatym źródłem informacji o kopalniach kruszcu, technologiach, ekonomii, handlu, sztuce, manifestacjach władzy i religii. Polsko-niemiecki historyk Dariusz Adamczyk podjął się niełatwego zadania pokazania za pomocą skarbów związku srebra z powstawaniem państwa Piastów. Monografia, wydana po niemiecku i polsku (*Silber und Macht. Fernhandeln, Tribute und die piastische Herrschaftsbildung in nordosteuropäischer Perspektive (800-1100)*, Wiesbaden 2014; *Srebro i władza. Trybuty i handel dalekosiężny a kształtowanie się państwa piastowskiego i państw sąsiednich w latach 800-1100*, Warszawa 2018), ma za podstawę źródłową prace numizmatyków i archeologów. Wyniki ich badań zostały użyte przez Autora do przedstawienia szczegółowego tła wschodnio- i północnoeuropejskiego i do podjęcia próby pokazania, jakie miejsce w tym kontekście zajmowały skarby odkryte

¹⁷ Zob. np. S. Moździoch, „Bodaj się Piastów rządy nam święcili”. *Archeologia o początkach państwa piastowskiego*, w: *Populi Terrae Marisque. Prace poświęcone pamięci Profesora Lecha Leciejewicza*, red. M. Rębkowski, S. Rosik, Wrocław 2011, s. 67–81; ostatnio też J. Poleski, *Małopolska w X wieku w świetle źródeł archeologicznych*, w: *Gemma Gemmarum. Studia dedykowane Profesor Hannie Kóćce-Krenz*, cz. 1, red. A. Różański, Poznań 2017, s. 195–198.

w obrębie piastowskiego władztwa. Założony cel nie został osiągnięty z kilku powodów. Bazowanie analizy wyłącznie na monetarnych częściach skarbów, bez uwzględnienia niemonetarnych (ozdób i sztabek), spowodowało jednostronność wyciąganych wniosków. Niezwracanie przez Autora uwagi na fragmentaryczność skarbów znajdujących się w muzeach nie pozwala zaakceptować proponowanego przez Niego datowania depozytów uznawanych za najstarsze. Niepodjęcie dyskusji nad powodami deponowania srebra nie pozwoliło badaczowi na zrozumienie występowania skarbów na jednych terenach a ich nieobecności na drugich. Nie będąc specjalistą w dziedzinie archeologii wczesnego średniowiecza, Autor bezkrytycznie przyjmował wizję powstawania państwa Piastów stworzoną przez polskich archeologów, nie dodając do niej nic własnego.

The Silver of the First Piasts. Some Remarks in Relation to Dariusz Adamczyk's Book

Being the primary means of payment both in commercial exchange, and ideologies of prestige and religious magic thinking in early-medieval Europe, silver in the form of coins, jewellery and other items, has been found in all the places where its value was recognized. Silver in the form of 'hoards' — a collection of silver items buried underground — is a rich source of information about precious metal mines, technologies, economy, trade, arts, manifestations of power and religion. The Polish-German historian Dariusz Adamczyk has undertaken the difficult task of presenting with the aid of hoards the relationship between silver and the formation of the state of the first Piasts. The monograph, published in German and Polish (*Silber und Macht. Fernhandeln, Tribute und die piastische Herrschaftsbildung in nordosteuropäischer Perspektive (800-1100)*, Wiesbaden, 2014; *Srebro i władza. Trybuty i handel dalekosiężny a kształtowanie się państwa piastowskiego i państw sąsiednich w latach 800-1100*, Warszawa, 2018), is based on works of numismatists and archaeologists. Their findings are used by the Author to present in great detail the eastern and northern European background and to show the place occupied in this context by the hoards discovered within the territory of the Piasts' rule. The purpose has not been achieved for several reasons. The fact that the analysis was based only on monetary elements of hoards (without their non-monetary content, such as accessories and silver bars), made the conclusions one-sided and misleading, while not paying attention to the fragmentary nature of hoards in museums prevents us from accepting the suggested time of origin of the oldest deposits. The Author's failure to discuss the reasons for depositing silver made it impossible for him to understand the presence of treasures in one area and their absence in others. Not being an expert in early medieval archaeology, the Author uncritically accepted the vision of the formation of the Piast State established by Polish archaeologists, without adding anything of his own.

Bibliografia

- Adamczyk Dariusz, *Silber und Macht. Fernhandeln, Tribute und die piastische Herrschaftsbildung in nordosteuropäischer Perspektive (800–1100)*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2014 (Quellen und Studien — Deutsches Historisches Institut Warschau, 28).
- Adamczyk Dariusz, *Srebro i władza. Trybuty i handel dalekosiężny a kształtowanie się państwa piastowskiego i państw sąsiednich w latach 800–1100*, PWN, Warszawa 2018.
- Buko Andrzej, Kara Michał, *Chronologia cmentarza*, w: *Bodzia. Elitarny cmentarz z początków państwa polskiego*, red. Andrzej Buko, IAE PAN, Warszawa 2017 (wyd. 2 uzup.), s. 447–452.
- Dekówna Maria, Stattlerówna Ewa, *Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Sejkowic, pow. Gostynin*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961.
- Duczko Władysław, *Moce wikingów*, t. 1: *Światy i zaświaty wczesnośredniowiecznych Skandynawów*, Instytut Wydawniczy Erica, Warszawa 2016.
- Duczko Władysław, *Post-wielkomorawski fenomen. Wczesnośredniowieczna sztuka złotnicza w Środkowej i Wschodniej Europie*, w: *Inspiracje i funkcje sztuki pradziejowej i wczesnośredniowiecznej*, red. Bogusław Gediga, Anna Grossman, Wojciech Piotrowski, Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, Biskupin–Wrocław 2018, s. 107–119.
- Duczko Władysław, *Skandynawowie w Europie Wschodniej i na ziemiach polskich we wczesnym średniowieczu. Recepcja i odrzucenie — kiedyś i dzisiaj*, w: *Recepcja i odrzucenie. Kontakty międzykulturowe w średniowieczu*, red. Leszek P. Słupecki, Paweł Sierżęga, Andrzej Rozwałka, Michał Dzik, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2017 (Materiały V Kongresu Mediewistów Polskich 1), s. 67–81.
- Duczko Władysław, *Zebrać, zdeprecjonować, schować i zostawić. O skarbach srebrnych Skandynawii okresu wikingów*, „Wiadomości Numizmatyczne” 49, 2005, 2 (180), s. 205–218.
- Kara Michał, *Najstarsze państwo Piastów — rezultat przełomu czy kontynuacji? Studium archeologiczne*, IAE PAN, Poznań 2009.
- Kiersnowski Ryszard, *Pieniądz kruszcowy w Polsce wczesnośredniowiecznej*, PWN, Warszawa 1960.
- Kóćka-Krenz Hanna, *Bizuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1993.
- Kostrzewski Józef, *O pochodzeniu ozdób srebrnych z polskich skarbow wczesnośredniowiecznych*, „Slavia Antiqua” 9, 1962, s. 139–208.
- Koziorowska Longina, *Materiały złotnicze w świetle wyników analiz składu chemicznego srebrnych przedmiotów antycznych i wczesnośredniowiecznych*, „Archeologia Polski” 47, 2002, 1–2, s. 101–204.
- Krzyszowski Andrzej, Błaszczuk Dariusz, *Datowanie radiowęglowe grobów komorowych z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Sowinkach (stan. 23A) w Wielkopolsce*, „Folia Praehistorica Posnaniensia” 31, 2016, s. 213–234.
- Moździoch Sławomir, *„Bodaj się Piastów rządy nam święciły”. Archeologia o początkach państwa piastowskiego*, w: *Populi Terrae Marisque. Prace poświęcone pamięci Profesora Lecha Leciejewicza*, red. Marian Rębkowski, Stanisław Rosik, Chronicon, Wrocław 2011, s. 67–81.

- Poleski Jacek, *Małopolska w X wieku w świetle źródeł archeologicznych*, w: *Gemma Gemmarum. Studia dedykowane Profesor Hannie Kóčce-Krenz*, cz. 1, red. Artur Róžański, PTPN, Poznań 2017, s. 163–221.
- Sikorski Dariusz Andrzej, *Religie dawnych Słowian. Przewodnik dla zdeorientowanych*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2018.
- Suchodolski Stanisław, *Numizmatyka średniowieczna. Moneta źródłem archeologicznym, historycznym i ikonograficznym*, Trio, Warszawa 2012.
- Suchodolski Stanisław, *Warum hat man im frühen Mittelalter Schätze deponiert?*, w: *Economies, Monetisation and Society in the West Slavic Lands 800–1200 AD. Wolińskie Spotkania Mediewistyczne II*, red. Mateusz Bogucki, Marian Rębkowski, IAE PAN, WH US, Szczecin 2013, s. 89–107.
- Tabaczyński Stanisław, *Archeologia średniowieczna. Problemy, źródła, metody, cele badawcze*, Ossolineum, Wrocław 1987.
- Tabaczyński Stanisław, *Socjologia pradziejów. Zarys problematyki*, w: *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, red. Stanisław Tabaczyński [et al.], Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2012, s. 732–769.
- Warnke Charlotte, *Die Anfänge des Fernhandels in Polen*, Holzner, Würzburg 1964.
- Zoll-Adamikowa Helena, Dekówna Maria, Nosek Elżbieta Maria, *The Early Medieval Hoard from Zawada Lanckorońska (Upper Vistula River)*, IAE PAN, Warszawa 1999.

Biogram: Władysław Duczko — dr hab., profesor w Akademii im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku, będącej filią Akademii Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie. Obecnie kierownik grantu afiliowanego przy Instytucie Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Prowadzi prace badawcze nad wczesnośredniowieczną Skandynawią, Europą Środkową i Wschodnią, w tym nad skarbami srebrnymi jako fenomenem kulturowym, oraz okolicznościami powstania państwa Piastów; kontakt: wladyslawduczko@gmail.com.